

Міністерство освіти і науки України
Мукачівський державний університет

Кафедра філологічних дисциплін та соціальних комунікацій

**Стилістика ділового мовлення
Конспект лекцій**

для здобувачів

спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»,

ОС Бакалавр

Мукачево

МДУ, 2021

УДК 81'38:81'27(042.4)(075.8)

Розглянуто та рекомендовано до друку Науково-методичною радою Мукачівського державного університету, протокол № 8 від 18 лютого 2021р.

Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій, протокол № 12 від 25 січня 2021 року

Укладач:

Прокопович Л.С. – канд. філол. наук., доц. кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій.

Рецензент:

Барчі Б. В. – канд. психол.н., доцент кафедри психології

С80 Стилїстика ділового мовлення: конспект лекцій для здобувачів денної і заочної форм навчання спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», ОС Бакалавр / укладач Л.С.Прокопович.–Мукачево:МДУ, 2021.- с.(1,9 д. а.)

У конспектах лекцій викладено відомості про стилїстику ділового мовлення як складову лїнгвістичної системи мови і навчальну дисциплїну, простежено відмінності між мовою та мовленням, охарактеризовано становлення і розвиток літературної мови, виокремлено проблеми стилїстики на сучасному етапі розвитку мови, схарактеризовано функціональні стилї української мови, підстилї жанри їх проявлення, розглянуто питання про лексичну диференціацію мови, граматичні та синтаксичні особливості стилїстики ділового мовлення.

Подано методичні рекомендації до опрацювання лекційного матеріалу, список використаних джерел.

Для викладачів та здобувачів вищої освіти.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
I. Програма навчальної дисципліни	5
II. Методичні рекомендації щодо опрацювання лекційного матеріалу	6
Лекція 1. Стилістика ділового мовлення як наука і навчальна дисципліна.....	7
Лекція 2. Поняття мовної та мовленнєвої норми.....	9
Лекція 3. Стильові різновиди сучасного української літературної мови.....	12
Лекція 4. Стилістичне використання лексичних засобів в діловому мовленні. Синоніми, омоніми, пароніми, антоніми.....	15
Лекція 5. Стилістичне використання лексичних засобів мовлення. Іншомовна лексика, терміни, професіоналізми.....	17
Лекція 6. Граматична стилістика та її одиниці у діловому мовленні. Іменник, прикметник, займенник.....	19
Лекція 7. Граматична стилістика та її одиниці у діловому мовленні: Числівник, дієслово, прислівник та службові слова.....	21
Лекція 8. Стилістичне використання синтаксичних засобів мови.....	24
Список використаних та рекомендованих джерел.....	27

ВСТУП

Курс лекцій для здобувачів вищої освіти є основним засобом ознайомлення з програмовим навчальним матеріалом для активного, цілеспрямованого набуття нових знань та умінь без безпосередньої участі в аудиторній роботі.

Призначення курсу лекцій для здобувача вищої освіти – сформувати навички опрацювання теоретичного матеріалу, уміння виділяти першорядне від другорядного та занотовувати його в конспект. Крім того, робота над курсом лекцій повинна сформувати навички роботи з різними джерелами інформації.

Мотивуючим чинником для опанування конспекту лекцій є орієнтація змісту навчального матеріалу на його практичне використання в майбутній професійній діяльності.

Оскільки стилістика ділового мовлення належить до завершальних курсів у лінгвістичній підготовці фахівців інформаційної бібліотечної та архівної діяльності, то основні завдання курсу, окрім доповнення і уточнення теоретичних моментів, матимуть і практичне застосування, а найпаче сприятимуть виробленню «чуття естетики мовлення, уміння працювати над власним словом і стежити за мовленням інших».

Отже, предметом вивчення курсу є стилістична система української мови. Мета курсу - допомогти студентам належно оволодіти стилістичними нормами ділового мовлення, формувати поняття стилістичного потенціалу мовних одиниць різних рівнів; виробити вміння і навички правильного використання мовних засобів відповідно теми, мети і сфери ділового спілкування, ознайомити зі стилістичними прийомами та способами використання мовного матеріалу відповідно до умов і цільової настанови; виробити вміння оцінювати стилістичні можливості мовних засобів; закріпити стилістичні навички за допомогою конструювання стилістично довершеного тексту; підвищити культуру професійного, ділового мовлення.

Завдання курсу:

- домогтися засвоєння основних понять теоретичної і практичної стилістики ділового мовлення;
- оволодіти стилістичними нормами літературної мови;
- визначати головні критерії функціональних стилів;
- оволодіти стилістичною системою української мови (стилістикою ресурсів і функціональною стилістикою);
- виробити чуття естетики мовлення, уміння працювати над своїм словом і стежити за мовленням колег.

У результаті вивчення даного курсу студент повинен **знати:**

- основні поняття теоретичної і практичної стилістики ділового мовлення;
- головні завдання та умови роботи з тестами документів;
- функціональні стилі і критерії їх розмежування;
- стилістичні ресурси української мови;
- основні поняття мовної і мовленнєвої норми;
- основні фахові терміни і поняття.

Студент повинен **уміти:**

- застосовувати знання на практиці;
- працювати самостійно;
- уміти планувати та розподіляти час;
- аналізувати та порівнювати отриману інформацію з інших джерел
- мати дослідницькі навички;

- ознайомитися зі стилістичними прийомами та способами використання їх відповідно до умов і цільової настанови;
- уміти працювати з комп'ютером;
- уміти обґрунтовувати принципи і методи стилістичних досліджень.
- зіставляти стилістично нейтральні і стилістично марковані мовні одиниці;
- оволодіти навичками текстотворення вофіційно-ділового мовлення.
- уміти користуватися лексикографічними джерелами, науковою літературою;

II. Програма навчальної дисципліни Змістовий модуль 1

Стилістика ділового мовлення як наука і навчальна дисципліна

Тема 1. Вступ. Стилістика ділового мовлення як наука і навчальна дисципліна

Українська літературна мова: походження, розвиток, сучасний стан. Мова і мовлення. Стилістична норма у мові і мовленні .

Тема 2. Поняття мовної та мовленнєвої норми. Визначення норми. Різні підходи до розуміння норми. Динамічна природа і історична змінність мовної норми. Типи мовних норм: орфоепічні; акцентуаційні; лексичні; словотвірні, морфологічні; синтаксичні. Поняття стилістичної стильової норми.

Тема 3. Стильові різновиди сучасного українського літературного мовлення.

Стилістична диференціація українського літературного мовлення.

Книжне мовлення та його особливості.

Тема 4. Стилістичне використання лексичних засобів в діловому мовленні. Синоніми, омоніми, пароніми, антоніми.

Змістовий модуль 2

Стилістика мовних одиниць у діловому мовленні

Тема 5. Стилістичне використання лексичних засобів мовлення Іншомовна лексика, терміни , професіоналізми. Історичні зміни у складі української лексики. Іншомовна лексика. Кальки. Інтернаціоналізми. Питання про використання іншомовної лексики у діловому мовленні. Терміни. Професіоналізми .

Тема 6. Граматична стилістика та її одиниці у діловому мовленні (іменники , прикметники). Стилістичне використання категорій роду, числа і відмінка іменників. Стилістична спроможність прикметників. Ступені порівняння якісних прикметників.. Присвійні прикметники у складі термінологічних сполук.

Тема 7. Граматична стилістика та її одиниці у діловому мовленні мовленні (числівники, займенники, дієслово та його основні граматичні форми, прислівники та службові слова). Норми вживання числівника у діловому мовленні. Особливості сполучуваності числівників з іменниками. Стилістичні властивості дієслова та його основних граматичних форм. Стилістичні особливості займенника, прийменника та сполучника, помилки при їх використанні у текстах документів.

Тема 8. Стилістичне використання синтаксичних засобів мови у діловій мові і мовленні. Стилістика членів речення. Координація присудка з підметом. Стилістика односкладних речень. Ускладнені прості речення та їх стилістичні функції. Стилістика речень із вставними і вставленими одиницями.

Методичні рекомендації щодо опрацювання лекційного матеріалу

Обов'язковий компонент процесу навчання у вищій школі є лекційні заняття, призначені для поглибленого вивчення навчальної дисципліни.

Опрацювання лекційного матеріалу. Важливу роль у СРС відіграють лекції. Вони слугують тим підґрунтям та інструментом, що спрямовують студентів до найраціональнішого вивчення навчальної дисципліни, дають йому знання в обсязі, необхідному для подальшого поглибленого вивчення навчальної дисципліни, роз'яснюють найскладніші поняття та положення навчальної дисципліни. Плідна робота студентів на лекціях є запорукою подальшого успішного оволодіння тим необхідним масивом знань, що сприятиме формуванню із студента фахівця з необхідним рівнем знань та навичок.

На початку лекції, як правило, викладач оголошує її тему, план проведення та необхідну навчальну літературу і нормативно-правові джерела на наукову і спеціальну літературу на яку він також посилається у ході лекції.

Тому студенти повинні уважно слухати викладача, аналізувати отримувану інформацію, а також конспектувати найважливіші та необхідні масиви інформації.

Наприкінці лекції можна поставити викладачеві запитання, отримати роз'яснення незрозумілих положень. Належне ведення конспекту забезпечить збереження необхідної інформації, яку у будь-який час можна буде проаналізувати.

Робота над конспектами лекцій. При підготовці до практичних занять студент уважно читає складений ним конспект лекції та аналізує повторно отримувану інформацію, звіряє наявність викладеного на лекції та законспектованого ним матеріалу із планом практичного заняття, що знаходиться у навчально-методичному комплексі та методичних матеріалах для практичних занять із обраної дисципліни.

При відсутності у конспекті матеріалу з окремих питань лекції, неповне розкриття того чи іншого питання або винесення їх на самостійне опрацювання чи написання реферату, доповіді зобов'язує студента звернутися до рекомендованих підручників, навчальних посібників і нормативно-правових актів.

Лекція 1

Тема . Стилїстика ділового мовлення як наука і навчальна дисциплїна

План

1. Вступ . Предмет, мета і завдання дисциплїни «Стилїстика ділового мовлення»
2. Мова і мовлення.
3. Поняття літературної мови. Основні ознаки літературної мови.
4. Проблематика стилїстики української мови

Ключовї слова і терміни: стилїстика, лексика, пасивний словник, мова і мовлення літерна мова

1. Предмет, мета і завдання дисциплїни «Стилїстика ділового мовлення» *Стилїстика* - це розділ мовознавства, що вивчає стилї літературної мови та мовні засоби, які створюють їх особливості. Назва стилїстика (лат. *stilus, stylus*, від гр. *Stylos*- паличка для письма) утворилася від слова *стиль*, яким у стародавні часи та середні віки називали загострений стрижень з кісті, метала чи дерева, що ним писали на воскових дощечках або берестині. Серед навчальних лїнгвістичних дисциплїн стилїстиці належить особливе місце. Стилїстика опирається на знання природи мови, семантики і форм мовних одиниць, здобуті під час вивчення фонетики, лексики, граматики, але охоплює вже функціональний їх аспект, реалізацію в усному і писемному мовленні, у текстах різних типів. Стилїстику лїнгвісти часто називають вершиною науки про мову.

Стилїстика є відносно молодого наукою. Становлення її ще не завершилося. Багато понять зі стилїстики ще уточнюються, по-різному трактуються ученими.

Обмеження і утиски яких зазнала українська мова позначилися і на стилїстиці. Значна частина лексики, що є мовними знаками української культури виявилася на периферії, перейшла до пасивного словника. Ірина Фарїон у монографії: "Мовна норма: знищення, пошук, віднова" наводить приклади власне української лексики, словотвірних моделей, синтаксичних конструкцій, які були репресовані: *навдивовижу, позаяк, чужинство, почасти, слово-* і *форморозрізнювальний приросток* (префікс) і *наросток* (суфікс), *вислід* (результат), *береги* (поля книжки), *дев'ятдесятий* (дев'яностий), синонімний (синонімічний), до прикладу (наприклад), у *слов'янських із походження словах* (за походженням). Читаючи, думаєш: якою могла би бути наша мова без зовнішніх втручань .

Основні завдання, які стоять перед тими, хто хоче засвоїти курс стилїстики ділового мовлення, зосереджуються на двох її планах: теоретичному і практичному. Стилїстика орієнтується на добірне, зразкове мовлення, а отже, гарне, і в цьому плані вона тісно пов'язана з естетикою. Стилїстику з певною мірою умовності можна назвати естетикою мови. Естетика глибоко проникає в спосіб нашого життя, щоденної праці, поведінки і, звичайно, мовного спілкування. Зробити щоденне спілкування точним, досконалим за змістом і мовною формою допомагає стилїстика. Однак вона має ще й суто естетичне завдання — вивчати мистецтво слова і пропагувати його.

Предмет стилїстики української мови. В стилїстиці вивчаються ті самі мовні одиниці, що і в граматиці, але увага зосереджується не на природі і сутності їх, семантичних і формально граматичних ознаках, але з погляду їх виражальних функцій в процесі мовлення залежно від мети, призначення, умов і сфери спілкування.

2. Мова і мовлення. Мова – це складна система впорядкованих знаків (фонем, звуків морфем, слів речень), яка служить для називання предметів, явищ об'єктивної дійсності, понять і служить для спілкування, обмін думками).

Мова явище *фізичне, фізіологічне, антропологічне, суспільне*. Умова існування цього явища – людське суспільство. Феномен існування цього явища цивілізація. Саме мова робить людину власне людиною.

Мова не тільки засіб спілкування. Вона засобом нагромадження і збереження людського досвіду, а отже і умова поступу всього людства. Мова є засобом мислення, творення, інтелектуального розвитку естетичного освоєння світу.

Формою існування мови є її мовлення, тобто «мова в дії».

Мова і мовлення два взаємозалежні і в той же час протиставленні феномени.

Мова – це організована особливим способом сукупність одиниць, які забезпечують процес спілкування. Мовлення – це мовна діяльність.

Мова і мовлення мають протилежні характеристики.

Мовлення явище *індивідуальне*. Мова *наіндивідуальна*. Мовлення має *психічні ознаки*, Мова – *соціальне поняття*. Мовлення *піддається змінам*. Мова *прагне до стабільності*. Мовлення *залежить від умов здійснення, від середовища, мова*. Мова *пан хронічна*. Мовлення *спорадичне (тобто нерегулярне, поодинокі, випадкові)*. Мова *підлягає лінгвістичним закономірностям*.

Але між мовою і мовленням існує діалектична єдність. Мова здійснюється в окремому мовленні, окреме мовлення одна із форм реалізації мови.

3. Поняття літературної мови. Літературна мова – це оброблена, унормована форма загальнонародної мови, яка у писемному та усному різновидах обслуговує культурне життя народу всі сфери суспільної діяльності. Це мова державного законодавства, засіб спілкування людей у виробничо-матеріальній та культурній сферах, мова освіти, культури, мистецтва, мова засобів масової інформації.

Зачинателем нової української літературної мови був І Котляревський, автор перших великих творів українською мовою «Енеїда» і «Наталка Полтавка». Він першим використав народномовні багатства полтавських говорів і фольклору. Основоположником сучасної української літературної мови по праву вважають Т.Г. Шевченка. Він своєю творчістю підніс її на високий рівень суспільно-мовної словесної культури, заклав основи для розвитку в ній наукового, публіцистичного та інших стилів сучасної української літературної мови.

Традиції Т.Г. Шевченка у розвитку літературної мови провадили далі у своїй творчості І. Франко, Л. Українка, П. Мирний, М. Коцюбинський.

Основні ознаки літературної мови: унормованість, стандартність, наддіалектність, поліфункціональність; стилістична диференціація; наявність усної і писемної форми вираження. Кожна з цих позицій потребує окремого тлумачення:

Унормованість літературної мови передбачає пердбачає в ній наявність чітких обов'язкових правил вимови звуків, наголошування, вживання слів, творення та використання граматичних форм, синтаксичних конструкцій тощо.

Стандартність При всій різноманітності мовних засобів функціонально-стилістичних варіантів літературна мова зберігає свою єдність і цілісність. Цю ознаку називають стандартністю.

Надіалектність. Сучасна літературна мова сформувалася на базі середньонадніпряньських говірок, але в процесі розвитку вийшла за межі діалектного масиву, збагатилася мовними одиницями з інших діалектів, розширила сферу вживання на всю територію України.

Поліфункціональність. Літературна мова обслуговує різні сфери суспільного життя..

Стилістична диференціація. Сучасна українська літературна мова має розгалужену систему структурнофункціональних стилів. *Наявність усної та писемної форми вираження* Усне мовлення первинне. Писемне мовлення вторинне. Усне мовлення діалогічне, полілогічне. Писемне мовлення монологічне. Усне мовлення розраховано на слухача Писемне мовлення оформлено графічно. Усне мовлення часто не підготовлене

спонтанне, допускає імпровізацію. Писемне мовлення пов'язано з попереднім обдумуванням.

4.Проблематика стилістики української мови.Сьогодні, коли мовне питання стоїть особливо гостро в Україні, до головних стилістичних проблем розвитку української мови ми можемо віднести :

- розширення сфери використання української мови;
- повноцінний розвиток усіх стилів і жанрів;
- формування і вирівнювання профільних терміносистем;
- усталення мовних засобів офіційно– ділового і наукового стилів
- збагачення живої розмовної мови українців.

Контрольні запитання

1. Сформулюйте визначення стилістики як лінгвістичної галузі знань.
2. Визначте основні ознаки сучасної української літературної мови.
3. В чому полягає різниця між мовою і мовленням?
4. Які мовні ознаки усної і писемної форми мовлення?
5. Яку роль відіграють словники у підвищенні мовної культури майбутніх фахівців?

Література

[1,5,10, 12, 15, 16, 17, 18, 19]

Лекція 2

Тема.Поняття мовної та мовленнєвої норми

План

- 1.Визначення норми. Різні підходи до розуміння норми.
2. Динамічна природа і історична змінність мовної норми.
3. Типи мовних норм: орфоепічні; акцентуаційні;лексичні; словотвірні, морфологічні; синтаксичні.
4. Поняття стилістичної стильової норми.

Ключові слова і терміни:*мовна норма, орфоепічні; акцентуаційні; лексичні; морфологічні; синтаксичні норми, стильова стилістична норма, суржикізми, варваризми, англомовний наступ .*

1.Визначення норми. Різні підходи до розуміння норми.Українська мова – винятковий приклад втручання суспільства в фонетичну та лексико-граматичну матрицю мови. Сотні заборон і обмежень з боку Польщі, Московії, Румунії, Угорщини, Австрії. Коли вже неможливо було заперечити українську мову як самодостатню систему, то у 30-ті роки ХХ ст. виникла ідея уподібнити її до російської мови. А політичним інструментом такої зміни стали постанови, рішення, а також задіяні внутрішньомовні чинники: *зміна мовної норми.*

Норма літературної мови - це реальний, історично-зумовлений і порівняно стабільний мовний чинник, що відповідає мовній системі і становить єдину можливість або найкращий для конкретного випадку варіант, що відібрало суспільство на певному етапі розвитку (М . Пилинський "Мовна норма і стиль").

2.Динамічна природа і історична змінність мовної норми.Норма формується на основі низки критеріїв, серед найважливіших: територіальний(синтез південно-західного, південно-східного та північних говорів);критерій авторитетних письменників(мова творів Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, І. Нечуя-Левицького, П. Мирного.

М. Коцюбинського); відповідність мовній системі – її внутрішнім законам і закономірностям; національно-ідентифікаційний (на лише збереження мовної традиції, граматичних категорій, а й формування захисної вісі "своє"- "чуже". Зазначені мовні критерії в радянську добу зазнали перегляду. Український правопис як основний мовний кодекс було спотворено 1933 року. "Так створено радянсько-російську норму української мови. Тобто відчуження лінгвоносіїв від своєї мови" – слушно зауважує Ірина Фаріон. Що ми маємо на сьогодні: 85, 2% назвали рідною українську мову, 14, 8% – російську (5 мільйонів).

3. Типи мовних норм. Орфоепічна норма. Правильна вимова звуків і наголошення слів не тільки елементи культури мовлення. У звуках як у найменших, найелементарніших одиницях відображення світу згорнена вся історія виникнення нашої мови. Адже звукова матерія мови як стрижень її структури резонує і відлунує тим, що в неї закладає природа.. Ми знаємо, що фонетика - найсталіший, найконсервативніший складник мовної системи.

Наприклад, вилучений звук, фонема і буква г не лише порушили вимовну норму, а й спричинили плутанину у значеннях слів: Грати і грати, гніт і гніт, гулі – гулі. Звук г передає на письмі задньоязиковий зімкнений приголосний. Він вживається в давно запозичених і зукраїнізованих формах на зразок агрус, ганок, гвалт. Однак у словах чужомовного походження у загальних і власних назвах (антропонімах і топонімах чинний правопис приписує передавати через **g, h** Гюго, а в окремих словах (невідомо за якою логікою через **x** хобі (замість гобі), Хемінгуей, замість Гемінгвей. Дзвінки приголосні в нашій мові не оглушуються. Наша фонетична система є дзвінка або сонорна. Натомість у російській мові у мовному потоці вони творять свої глухі пари любов - любоф. Неправильна вимова, а саме оглушення дзвінких приголосних призводить до ляпсусів. Відсутність м'якшення. М'яке [ц'] – це окремішня історична ознака нашої мови, що невластива жодній слов'янській. В російській мові [ц] вимовляємо твердо (конституція, адміністрація). В українській мові тверда вимова кінцевого характерна лише для терену карпатських говірок (гуцульських, лемківських, буковинських, частково наддністрянських : [жнец], [хлопец], [удовец], (вплив молдавсько-румунських діалектів), у частині лівобережних та правобережних говірок [місяц], [цацка] (під впливом білоруської мови), у частині у словах іншомовного походження [абзац], [палац] та узвуконаслідувальних вигуках [бац]! [гуц]! Якщо тверда вимова звучить у слові *позиція* - це наслідок російського впливу. «Уникаючи такого впливу, ми попали в лабета ще однієї псевдонорми» [І. Фаріон], а саме інтерференційного цекання пишущь, жищя, роблящя). Як бачимо відсутність м'якого [ц'] за нормою заступає його надмірне вживання в необгрунтованих позиціях. «Мова є власне та зброя, якою можна поневолити країну, не порушуючи кордонів» [Ю. Рой «На які яйця злітаються мухи, або монолог російськомовних ЗМІ В Україні», с.10] .

Наголос входить до поняття акцентуаційної норми. Деякі мови мають чітко прописаний наголос: французька, вірменська, турецька на останньому складі; польська – на передостанньому; італійська іспанська, румунська переважно на другому складі від кінця. А англійській здебільшого наголошують перший склад, у німецькій переважно кореневий наголос. Є такий вислів "Того, хто голосно говорить чують, того, хто розумно говорить – слухають". Виділяють такі типи наголошення слів: подвійний (варіантний) наголос; словорозрізнявальний наголос; форморозрізнявальний наголос; діалектний наголос. *Подвійний наголос.* З огляду на складність наголошення, різні діалектні традиції, тривалість встановленн норми деякі слова мають подвійний варіантний наголос іменники: *безвихідь, відчай, договір, доповідач, зачин, звичай, користь*; прикметники: *затишний, зимовий, картопляний капустияний, подарунковий, повітряний, чималий, ясний*; дієслова: *відповісти, відзначити, вразити, сивіти, юрмитися, ятрити*; прислівники: *байдуже, відтоді, врозріз, завжди, навскіс, навпіл.*

Словорозрізнявальний наголос. Існує низка слів, що змінюють своє значення від того, як їх наголосити: -*батьківщина* (спадщина від батьків) і *батьківщина* (вітчизна);

вигода (користь)економічна вигода; вигода – зручність (квартира з усіма вигодами);

Складні випадки наголошення чужомовних слів.Чужомовні слова здебільшого зберігають місце наголосу власної мови: бюлетень, бюлетені, квартал, диспансер, експерт, жалюзі , компроміс, кредиторський, магістерський, маркетинг, меніск, некролог, партер, медикамент, псевдонім, регент, тиранія, факсиміле, фанатичка, фарфор, фарфоровий, фольга.

Лексико - семантичні норми - це вживання слів у властивому значенні та впровадженні їх до узаконених (кодифікованих) парадигматично -синтагматичних відношень, себто нормативних відношень багатозначного слова, синонімії, антонімії, паронімії та закономірності сполучуваності слів.

Головними лексичними кодифікаторами є тлумачні перекладні і термінологічні словники. Ми сьогодні не ставимо за мету аналізувати всі словники. До прикладу, шеститомовий " Українсько-російський словник" (1953-1963)став черговим політично-керованим здобутком. По-перше, до його реєстру ввійшли активні і пасивні діприкметники. За логікою радянських мовознавців заслугою стали такі "слова-перли": *танцюючий, тацити теплушка, тряпка, убориця, утюг, цвітний, чердак, чаяння, челюсті, чревощатель, споживання, ябеда, яд, язва.* Натомість були вилучені зі словника: *аби, бавитись, багацько, визиск (експлуатація), відсосток, волоспад, второпати, годен, громада, гуртовий дохід, (валовий дохід), достеменно, добродій.*Суржикізмиварваризми – *біжучий рік - поточний рік;біжучий рядок - рухомий, плинний рядок;в даному селі -у цьому селі;високопоставлений чиновник - достойник;до сих пір - досі, до цього часу –не хватає часу - не вистачає часу.*Отже, ці слова мають "штатус шлаків в людському організмі"(І. Фаріон).

Другий фронт окупації сучасної української мови зокрема офіційно - ділового стилю пов'язаний зангломовними наступом.Серед намулу англіцизмів, ті , що стосуються економічної царини і мають українські відповідники. Яскравий приклад цього родове поняття *торговий агент*, яке конкретизують запозиченнями: *брокер, маклер - посередник;дилер - торговець;дистриб'ютор - розподільувач;ріелтер - торговець нерухомого майна;трейдер - гуртовий торговець, гуртовик, спекулянт.*

Англоманія вирує не лише в українському мисленні та мові. Вона охопила всі країни ЕС. Тому кожна самодостатня країна вдається до інстинктивного і продуманого захисту своєї мови. Наприклад, Французьке міністерство економіки і фінансів оголосило, що французьким урядовим службовцям заборонено використовувати в офіційній мові загальноживані англійські ділові та комп'ютерні терміни, замість англійського слова е-мейл чиновникам наказано вживати французьке- електронна пошта. Кожен громадянин Франції може подати до суду на газету за вжите без потреби англійське слово – і в разі виграшу судового процесу видання зазнає чимало фінансових збитків.

*Словотвірні норми.*Словотвірні нормивстановлюють закономірності утворення нових слів за наявними вмові словотвірними моделями.Часто в усному мовленні спостерігаємо відхилення від норм українського словотворення під впливом російських відповідних лексем.Треба пам'ятати, що вкожніймові існують свої закони творення нових слів.І багато слів, які мають спільний корінь, можуть різнитися префіксами, суфіксами: від іменників іншомовного походження численна група українських відносних прикметників утворюється за допомогою *-ій(ний)*:Біблія – біблійний(а не біблійський).Міліція–міліційний,(а не міліцейський).Поліція –поліційний, (а не поліцейський).Звуки *о е* можуть бути випадними, тобто при відмінюванні зникати у деяких формах слів: бубон –бубна,заєць–зайця,кухоль-кухля.Але іменники іншомовного походження при відмінювання зберігають *е та о*:бюлетень- бюлетеня,брелок-брелока.

*Граматичні норми.*Граматичні норми охоплюють правила творення та вживання форм слів,їх поєднання у словосполучення та речення.Іменник *віче* відмінюваний. Читаємо «Учасники всеукраїнського віче замість *віча* прямували до майдану Незалежності»Зразком для відмінювання іменника віче можна вважати іменник *плече*

Українська мова належить до тих мов, які зберегли кличний відмінок (на відміну рос. мови, де звертання оформляємо за допомогою Н. в). Як правильно сказати: Князю, княже, Олегу, Олеже? У сучасній українській мові нормативними є форми князю, Олегу, а форми княже, Олеже є архаїчними (М. Пилинський).

Стилістичні норми регламентують доцільність використання мовних засобів у конкретних стилях мови. Добір мовних елементів відповідає потребам сфер комунікації, меті і завданням висловлювання. Вказуючи на ці норми ми часто кваліфікуємо їх як не як правильні, а як «доцільні» або кращі для цієї ситуації. Саме за нормами офіційно-ділового стилю. На які стилістичні помилки натрапляємо в мовленні: зайві слова в контексті (плеоназм): *мій автопортрет, моя автобіографія, адреса місця проживання бачити сновидіння, сьогоднішній день, передовий авангард, пам'ятні сувеніри, період часу*; невдалі або недоречні неточні слова: *перемогу здобувають, а не одержують; забезпечення безпеки – гарантування безпеки; надмірне калькування (суржик) або ультрапуризм (надмірна чистота і ігнорування запозичень: аеродром-летовище, фотографія – світлина; неправильна форма фразеологізму або мовних штампів: рахую можливим - вважаю за можливе; інша сторона медалі – зворотний бік медалі; кожна хвилинка на рахунок – кожна хвилинка дорога; в тексті зустрічаються помилки – в тексті трапляються помилки.*

Контрольні запитання

1. Дайте визначення мовної норми
2. Розкажіть про динамічну природу і історичну змінність мовної норми
3. Що є головним лексичним кодифікатором?
4. Що регламентують стилістичні норми?

Література

[1, 5, 10, 12, 15, 16, 17, 18, 19]

Лекція 3

Тема. Функціональні стилі сучасної українсько-літературної мови і мовлення

План

1. Науковий стиль.
2. Художній стиль.
3. Офіційно-діловий стиль.
4. Розмовний стиль.
5. Публіцистичний стиль..
6. Конфесійний стиль.
7. Епістолярний стиль.

Ключові слова і терміни: *стиль, мовний стиль, художній, науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, конфесійний, епістолярний, розмовний стиль, жанр, текст.*

1. Функціональні стилі визначаються за тим, які функції і в якому суспільному середовищі вони виконують. Кожний функціональний стиль має свою сферу поширення (коло мовців); призначення (функції повідомлення, впливу тощо); систему мовних засобів і стилістичні норми, що оберігають цю систему, власне, роблять її досить стійким стилем.

Науковий стиль. Сфери використання наукового стилю мови – наукова діяльність, науково-технічний прогрес суспільства, освіта. Основне його призначення – повідомлення про результати дослідження, доведення теорій, обґрунтування гіпотез, класифікацій, роз'яснення явищ, систематизація знань. Основні

о з н а к и наукового стилю: понятійність і предметність, об'єктивність, логічна послідовність, узагальненість, однозначність, точність, лаконічність, переконливість, аналіз, синтез, аргументація, пояснення причиново-наслідкових відношень, висновки.

Основні м о в н і з а с о б и: велика кількість термінів, схем, таблиць, графіків, абстрактних (часто іншомовних)слів, наукова фразеологія (стійкі термінологічні словосполучення), цитати, посилання; відсутність усього того, що вказувало б на особу автора, його уподобання: емоційно-експресивних синонімів, суфіксів, багатозначних слів, художніх троп, індивідуальних неологізмів.

Текст членується послідовно на розділи, параграфи, пункти, підпункти. Переважають речення складної, але, «правильної» будови, часто ускладнені зворотами, нанизуванням іменних форм. У реченнях багато іменників і відноснихприкметників, мало дієслів, зокрема особових форм. З наявних дієслівних форм частіше вживаються безособові, узагальнені чи неозначені, наприклад: *Дано дві сторони і кут, протилежний одній із них. Знайти інші два кути і третю сторону* (з підручника).

Науковий стиль має такі підстилі: в л а с н е н а у к о в и й (з жанрами текстів – монографія, стаття, наукова доповідь, повідомлення, тези); н а у к о в о - п о п у л я р н и й (виклад наукових даних для нефаківців – книги, статті в неспеціальних журналах), н а у к о в о - н а в ч а л ь н и й (підручники, лекції, бесіди тощо). Зберігаючи основні ознаки стилю, кожний з підстилів характеризується своїми особливостями використання мовних засобів.

2.Офіційно-діловий стиль. С ф е р и в и к о р и с т а н н я офіційно-ділового стилю мови – спілкування в державно-політичному, громадському та економічному житті, законодавство, адміністративно-господарська діяльність.Основне п р и з н а ч е н н я – регулювати ділові стосунки мовців у державно-правовій і суспільно-виробничій сферах, обслуговувати громадські потреби людей у типових ситуаціях.Основні о з н а к и офіційно-ділового стилю: документальність (кожний офіційний папір повинен мати характер документа), стабільність (довго зберігає традиційні форми), стислість, чіткість, висока стандартизація вислову, сувора регламентація тексту.Основні м о в н і з а с о б и: широке використання суспільно-політичної та адміністративно-канцелярської термінології; специфічна фразеологія на зразок *порушити питання, подати пропозицію*; відсутність емоційно-експресивної лексики і будь-якої мовної індивідуальності автора, обмежена синонімія, наявність безособових і наказових форм дієслів; чітко регламентоване розміщення і будова тексту, обсяг основних частин, наявність обов'язкових стандартних висловів (тому в діловому спілкуванні прийнято частіше користуватися готовими бланками).Офіційно-діловий стиль мови має такі підтексти: з а к о н о д а в ч и й (закони, укази, статuti, постанови); д и п л о м а т и ч н и й (міжнародні угоди – конвенції, повідомлення – комюніке, звернення – ноти, протоколи); а д м і н і с т р а т и в н о - к а н ц е л я р с ь к и й (накази, інструкції, розпорядження, довідки, заяви, звіти).

Стойкі мовні звороти офіційно-ділового стилю: *білет державної скарбниці;вірча грамота, охоронна грамота;особа без певного місця проживання;рада засновників;строк чинності, набрати чинності.*

3.Художній стиль. Це стиль художньої літератури. Він характеризується широким використанням художніх засобів та передбачає вживання в міру потреби зі стилістичною метою елементів інших функціональних стилів. Багатством мовних засобів і довершеністю художнього мовлення, текстів художньої літератури художній стиль засвідчує високий рівень розвитку сучасної української літературної мови.С ф е р и в и к о р и с т а н н я художнього стилю – творча діяльність, література, різні види мистецтва, культура, освіта.Основне п р и з н а ч е н н я – впливати засобами художнього слова через систему образів на розум, почуття і волю читачів, формувати ідейні переконання, моральні якості та естетичні смаки.Основні о з н а к и художнього стилю: образність, поетичність, естетика мовлення, експресія як інтенсивність вираження, зображувальність (конкретно-чуттєве живописання дійсності – людей, природи, явищ,

понять, якостей, властивостей, відношень). В художньому стилі все подається крізь призму інтелекту і світовідчуття особистості (образ автора) і все спрямовується на особистість читача (слухача).

4.Публіцистичний стиль С ф е р и в и к о р и с т а н н я публіцистичного стилю – громадсько-політична, суспільно-культурна, виробнича діяльність, навчання. Основне призначення – вирішення суспільно-політичних питань, активний вплив на слухача, спонукання його до діяльності; пропаганда певних думок, переконань, агітація за втілення їх у життя. Основні о з н а к и публіцистичного стилю: поєднання логічності доказів, точності висловлення наукових положень з емоційно-експресивною образністю, використання художніх засобів – епітетів, порівнянь, метафор. Основні мовні з а с о б и — це поєднання і сплав елементів наукового, офіційно-ділового, художнього стилів. В публіцистичному стилі виділяються кілька підстилів, кожний з яких має жанрові й мовні особливості: с т и л ь з а с о б і в м а с о в о ї і н ф о р м а ц і ї (газети, журнали, радіо, телебачення), х у д о ж н ь о – п у б л і ц и с т и ч н и й с т и л ь (памфлети, фейлетони, нариси), н а у к о в о – п у б л і ц и с т и ч н и й (літературно-художні статті, огляди тощо).

5.Розмовний стиль. Має дві суттєві риси, яким зумовлюються більшість його ознак: 1) він з'явився в усній формі і намагається його зберегти; 2) розмовний стиль має дуже широку сферу використання. С ф е р и в и к о р и с т а н н я – усне повсякденне спілкування у побуті, на виробництві. Основне призначення розмовного стилю – бути засобом невимушеного спілкування, живого обміну думками, з'ясування побутових стосунків. Основні о з н а к и розмовного стилю: усна форма спілкування, неофіційність стосунків між мовцями і невимушеність спілкування, непередготовленість до спілкування, безпосередня участь у ньому, використання позамовних чинників (ситуація, рухи, жести, міміка), лаконізм, емоційні реакції. Основні м о в н і з а с о б и : багатство інтонацій, емоційно-експресивної лексики, суб'єктивної оцінки, різних типів простих речень (переважно коротких: неповних, обірваних, односкладних і т.д.), можливі діалектизми, фольклоризми, просторічна лексика, скорочені слова.

Розмовний відтінок пейоративного забарвлення мають складні іменники з дієслівним компонентом: *вертихвістка, пройдисвіт, шибайголова, віршомаз, блюдолиз, душоуб*.

Типовими формами мовлення є усні діалоги і полілоги. Українське розмовне живе мовлення було і є одним з основних джерел стилістичного збагачення художнього стилю і всієї української літературної мови.

6.Конфесійний стиль. Це різновид мови (від лат. confessio– визнання), який обслуговує релігійні (віросповідальні) потреби суспільства. Сфери використання – віросповідання, конфесійна діяльність, конфесійна література і преса, культові установи (церкви, храми, собори, костьоли, кірхи, мечеті, молільні будинки, монастирі, скити), теологічні навчальні заклади та інші. Основне п р и з н а ч е н н я – допомагати віруючим у спілкуванні їхніх душ з Богом, зберігати і продовжувати культові ритуали, об'єднувати віруючих щиросердною вірою в Бога і любов'ю до ближнього. Основні о з н а к и конфесійного стилю – урочистість, піднесеність, символічність, благозвучність, стійкість і стандартність, традиційність. Основні ж а н р и конфесійного стилю: проповіді, молитви, псалми та тропарі. Основні м о в н і з а с о б и – конфесійна лексика (назви Божих персоналій, апостолів, святих, релігійних діянь, свят, ритуалів, обрядів, священнослужителів, культових споруд і предметів культу): *Бог, Богородиця, Богоявлення, Благовіщення, Різдво, Водохреща, Великдень, Трійця, говіння, причастя, архієрей, єпископ, митрополит, літургія* багато інших. Конфесійна фразеологія: *хліб і сіль, за упокій душі, Тайна вечеря, Святий Дух, Христос воскрес, воістину воскрес, воскресіння з мертвих* та інші. В текстах конфесійного стилю значно більше старослов'янізмів, ніж в інших стилях, оскільки православна віра в Україні довгий час використовувала і частково використовує нині старослов'янські тексти і відправи цієї

мовою. Це слова: *агнець, взирати, воздати, воздаяніє, возсідати, сотворити, уповати, упованіє, блаженний* та інші.

Тексти конфесійного стилю мають усталену композицію і структуру.

6.Епістолярний стиль. *С ф е р а* в и к о р и с т а н н я епістолярного стилю мови не має чітко окреслених меж: це – побут, інтимне життя, виробництво, політика, наука, мистецтво, діловодство тощо. Основне призначення епістолярного стилю – обслуговувати заочне, у формі листів, спілкування людей у всіх сферах їхнього життя. Л и с т и (гр. *epistole* – лист, звідси *епістолярний*) – це писемно оформлені монологи, звернені до певної особи (чи осіб). Тематикою і змістом листи можуть бути найрізноманітнішими залежно від сфери їх використання та інтересів адресатів. Все листування поділяється на два типи: офіційне (службове) та неофіційне (приватне). Крім листів, до епістолярного стилю відносять щоденники, мемуари, записники, нотатки, календарі. О ф і ц і й н и м є листування між державними органами, установами, організаціями та між службовими особами, що підтримують офіційні стосунки. Таке листування входить у сферу офіційно-ділового стилю.

Н е о ф і ц і й н е , приватне листування ведеться між особами, що перебувають у неофіційних стосунках. Воно має переважно побутовий характер – родинний, інтимний, дружній – і перебуває у сфері дії уснорозмовного стилю. Тому не всі стилісти визнають епістолярний стиль, вважаючи його писемним різновидом (підстилем) уснорозмовного.

Контрольні запитання

1. Яка динаміка розвитку офіційно-ділового стилю в минулому і в наш час?
2. Охарактеризуйте основні жанри і риси проявлення наукового стилю
3. Визначте стилетвірні ознаки художнього стилю.
4. Назвіть мовні особливості конфесійного стилю.
5. В чому полягає відмінність розмовного стилю від інших функціональних стилів мови і мовлення?

Література

[1,5,10, 12, 15, 16, 17, 18, 19]

Лекція 4

Тема. Стилiстичне використання лексичних засобiв мовлення. Синонiми, омонiми, паронiми, антонiми.

План

1. Склад української лексики зі стилістичного погляду
2. Лексичні, стилістичні і абсолютні синоніми, їх стилістичне використання у ділових документах.
3. Омоніми. Джерела омонімів. Явище міжмовної омонімії
6. Паронімія у сфері ділового мовлення.
7. Стилiстичнi функцiї антонiмiв у дiловому мовленнi.
8. Стилiстичне використання фразеологiзмiв у дiловому мовленнi.

Ключові слова і терміни: *синоніми, пароніми, омоніми, антоніми.*

1. Склад української лексики зі стилістичного погляду. Відбір лексики залежить від мети висловлювання, сфери спілкування. Залежно від того, яка мовна функція реалізується, лексика української мови поділяється на: науково-термінологічну: *матерія, метафізика, диктатура*; виробничо-професійну: *трал, навігація, пірогармата*; адміністративно-ділову: *розпорядження, акт, заява.*

У науковому, публіцистичному, діловому та у всіх інших стилях використовується, насамперед, загальноповсякденна лексика. У науковому та діловому стилях з емоційного погляду ця лексика нейтральна.

У публіцистичному стилі використовується і нейтральна науково-термінологічна й емоційно забарвлена лексика. Емоційна лексика є основним елементом художнього мовлення. Справжні майстри художнього слова часто вдаються до загальноновживаних слів, наснажуючи їх емоційним змістом: *дитинюнька, зіронька, віченьки, рученьки, козаченько, дівчисько, парубійко, злодюга, катюга* тощо.

2. Лексичні, стилістичні і абсолютні синоніми, їх стилістичне використання у ділових документах. С и н о н і м и (від грецького *synonymos* – однойменний) – це слова, (переважно однієї частини мови) або їхні окремі значення, а також стійкі словосполучення, афікси, словотвірні типи, граматичні форми, зокрема синтаксичні конструкції, що при повній чи частковій формальній відмінності мають тотожні або майже тотожні значення (з можливими відмінностями в стилістичних та граматичних характеристиках та в сполучуваності). Наприклад: *проживати – мешкати, бажати – хотіти, властивий – притаманний, бацита – вежа, вживати – користуватися*.

За різними принципами класифікації синоніми поділяють на кілька різновидів: а) абсолютні, або повні – неповні (останніх у мові переважна більшість), б) семантичні – стилістичні – семантико-стилістичні, в) різнокореневі – однокореневі, г) загальнономовні – контекстуальні. Те саме слово щодо іншого слова може бути одночасно, наприклад, неповним, семантичним, різнокореневим і загальнономовним синонімом. У стилістичному відношенні синоніми диференціюються за належністю до різних стилів (нейтральний, розмовний, книжний, офіційно-діловий та ін.), емоційно-оцінними та експресивними характеристиками, часовою або територіальною віднесеністю: *батьки, батько-мати* (розмовне), *отець-ненька* (фольклорне); *батьківщина, вітчизна* (в урочистій або поетичній мові); *бажано, хотілося б* (більш ввічливо).

3. Омоніми. Джерела омонімів. Явище міжмовної омонімії Омоніми - це слова, які однаково звучать, але мають різне значення. Явище омонімії — наслідок випадкового збігу звучання, у значенні ж два слова-омоніми не мають абсолютно нічого спільного, напр.: *дід'* - батьків або материн батько; *дід²* - будяк; *дід³* - сніп соломки чи очерету; *дід⁴* - їжа з пшона та борошна; *дід⁵* - назва танцю; або *стан¹* - стоянка; воююча сторона; *стан²* — талія; *стан³* — умови, ситуація; *стан⁴* — пристрій.). Фразеологічних омонімів у мові мало, наприклад: *зелена вулиця – безперешкодний шлях для транспорту, а також у розвитку, досягненні чого-небудь і зелена вулиця – покарання солдатів у царській Росії, коли їх проганяли крізь стрій, б'ючи шпіцрутенами;*

Джерела омонімії: випадковий збіг неспоріднених слів: *деркач* (птаха) - *деркач* (віник); *термін* (слово) - *термін* (строк); розпад багатозначного слова: *переказати* (переповісти) - *переказати* (гроші); *сісти* (про людину) - *сісти* (про батарейку); словотворчі процеси: *винний* (вина) - *винний* (вино);

Омоніми становлять неабияку трудність у практиці слововживання. Тому основна вимога до тексту з омонімом - чіткість, виразність, повнота інформації, точність контексту.

4. Паронімія у сфері ділового мовлення. Пароніми – це слова (пари слів), які мають подібність у морфологічній будові (близькі за фонетичним складом), але розрізняються за значенням. Вони переважно належать до однієї частини мови, мають однакові граматичні ознаки. Під час вивчення паронімів основну увагу слід приділяти саме їх змістовій відмінності. Порівняймо значення паронімів: *Дипломат. Дипломант. Дипломник*. Дипломат — посадова особа, яка займається дипломатичною діяльністю. Дипломант — особа, відзначена почесним дипломом за видатні успіхи в якій-небудь галузі. Дипломник — автор дипломної роботи, підготовленої в училищі, технікумі чи вузі. Явище паронімії вимагає точного знання значень і адекватного їх вживання. Незначна відмінність між двома словами приводить до помилок, зокрема до неправильної заміни одного слова іншим. Отже, при використанні паронімів слід звертатися до відповідних тлумачних словників з метою уточнення значення, правопису і вимови потрібного.

7. Стилiстичнi функцiї антонiмiв у дiловому мовленнi.
Антонiмами називаються парислiв з протилежним значенням, якi здебiльшого мають рiзнi коренi. Наприклад: *правда—кивда; день—нiч; холодний—гарячий; бiлий—чорний; високо—низько*. Антонiми, як i синонiми, властивi чотирьом частинам мови: iменниковi, прикметниковi, дiєслову i прислiвниковi, причому антонiмами виступає порiвняно невелика кiлькiсть слiв. Антонiми в основному властивi словам, що виражають якiсть, тому найчастiше мають антонiми якiснi прикметники i прислiвники; наприклад: *добрий—злий; хороший—поганий; корисний—шкiдливий; далекий—близький; прямиий—кривий; широкий—вузький* та iн., а також спiввiдноснi прислiвники: *добре—зле; хороше—погано; корисно—шкiдливо; далеко—близько; прямо—киво; широко—вузько*. Але антонiми не обмежуються тiльки виразом якiсної протилежностi, вони виражають також протилежнiсть кiлькiснy, просторову, часову, наприклад: *багато—мало; усе—нiщо; море—крапля; ранок—вечiр; зима—лiто; день—нiч; рано—пiзно*. Антонiмiв цього типу значно менше, нiж якiсних. Антонiми апрiорно займають вагомe мiсце в термiнологiї, адже будь-яке явище, поняття, предмет сприймається глибше та яскравiше при зiставленнi чи протиставленнi, вiднаходженнi антитези, дiаметрально протилежного значення. Антонiми – це термiннi одиницi, якi позначають не будь-якi протилежнi поняття, а обов'язково поняття спiввiдноснi, тобто тi, якi належать до одного i того самого ряду явищ об'єктивної дiйсностi, об'єднаних змiстом на основi їхнього протиставлення.

Контрольнi запитання

1. Що таке лексичнi синонiми? Як виникають контекстуальнi синонiми?
2. Розкажiть про особливостi функцiонування синонiмiв у науковму та офiцiйно-дiловому стилi.
3. Що таке омонiми? Чому слiд уникати омонiмiв у науковому та офiцiйно-дiловому стилях?
4. Що таке паронiмии? Чим зумовленi їх виражальнi можливостi ?
5. У яких випадках паронiми стають вадою тексту?
6. Що таке антонiми? Як використуються антонiми у науковому та офiцiйно-дiловому тексті?

Лiтература

[1,5,10, 12, 15, 16, 17, 18, 19]

Лекцiя 5

Тема. Термiн та їх ознаки. Термiнологiя як система. Професiйнi слова.

План

1. Iсторiя i сучаснi проблеми української термiнологiї.
2. Термiн та його ознаки. Термiнологiя як система.
3. Професiйнi слова (професiоналiзми).

Ключовi слова i термiни: *термiн, точнiсть, системiст, наявнiсть дефiнiцiї, «золоте десятилiття» української термiнологiї, професiоналiзм.*

1. Iсторiя i сучаснi проблеми української термiнологiї. Мова нацiї – унiверсальна система, в якiй живе нацiональна душа кожного народу, його свiт, його духовнiсть. Мова як iнструмент здобуття знань, як засiб життєдiяльностi людини має велике значення для всiх. Оскiльки мова не тiльки обслуговує сферу духовної культури, а й пов'язана з виробництвом, з його галузями i процесами, iз соцiальними вiдносинами, вона – елемент

соціальної сфери. У сучасному житті по-новому розглядаються питання функціонування мови. Старий поділ на професії, «інтелігентні» та «неінтелігентні» зникає. Основний критерій – знання свого фаху, рівень володіння професійною термінологією. Що означає знати мову професії? Це – вільно володіти лексику свого фаху, нею послуговуватися. Мовні знання – один з основних компонентів професійної підготовки. Оскільки мова виражає думку, є засобом пізнання й діяльності, то правильному професійному спілкуванню людина вчиться все своє життя. Літературна мова, крім загальноживаної частини, має численні підмови, які задовільняють потреби спілкування людей в найрізноманітніших сферах. Однією з таких підмов є наукова мова та офіційно-ділова мова (інші назви - мова науки й техніки, фахова мова), найголовнішу частину яких становить термінологія. Термінологія - вище породження людської думки, національної за своїми витокami і формою, міжнародної за поширенням. Професійне спілкування в будь-якій галузі неможливе без термінології. Вивчення проблем термінології надзвичайно актуальне з кількох причин. По-перше, термінологія є головним джерелом поповнення лексичного складу високорозвинених сучасних мов. Саме термінологія як частина природної людської мови є найуніверсальнішим засобом зберігання, передавання, оброблення інформації. Обсяги ж інформації зростають шаленими темпами: за даними науковців, зараз її обсяги подвоюються через кожні п'ять-сім років, що спричиняє так званий «термінологічний вибух» - появу великої кількості нових термінів.

Українська термінологія - одна з найдавніших природно сформованих національних терміносистем, витoki якої сягають періоду Київської Русі. Свідченням цього є слова, зафіксовані в «Повчанні дітям» Володимира Мономаха, у Київському літописі, пізніше - в Галицько-Волинському літописі, «Руській правді» тощо: Від 1909 року термінологічні дослідження зосереджуються при Науковому товаристві імені Тараса Шевченка. У цей період термінологія поповнюється лексемами банкрутовання, відшкодування, бухгалтерія, льомбард, депозит, акцепт, дотація, субсидія, маклер, вексель, біржа, лізинг, брокер, рахунок, кредит, зиск, убиток та ін. 20-ті роки ХХ століття (період українізації в УРСР) називають «золотим десятиліттям» української термінології. Уперше за всю свою історію термінологія в Україні розвивалася за визначеним планом і за державної підтримки. З 1924 року в соціально-економічному відділі Інституту української мови розпочала роботу секція, яка підготувала «Словник термінології». У ці ж роки з'являються численні наукові, навчальні, популярні видання. З 1990 року з набуттям українською мовою статусу державної розпочався новий період розвитку української термінології.

Проблеми української термінології. На сучасному етапі можна виділити кілька підходів до розв'язання проблем упорядкування української термінології: продовження традицій терміновживання попередніх десятиліть; коригування окремих термінів відповідно до норм української літературної мови; орієнтація на міжнародну термінологію, активне запозичання термінів, переважно з англійської мови; повернення до наукового обігу термінів, вилучених у різні періоди розвитку термінології.

2. Термін та його ознаки. Термінологія як система. Термін (від латин. terminus - межа, кінець) - це слово або словосполучення, яке позначає поняття певної галузі знання чи діяльності людини. Так, термінами економіки є такі назви, як *видатки, авіста, бруто-прибуток, господарський механізм, міжнародний поділ праці, повна сатисфакція боргових зобов'язань*. Термінологія - 1) розділ мовознавства, що вивчає терміни (у цьому значенні все частіше використовують слово термінознавство); 2) сукупність термінів певної мови або певної галузі. Наприклад, можемо говорити про англійську, польську, російську, українську та ін. термінологію, а також про термінологію математичну, юридичну, хімічну, технічну тощо. При всій відмінності й багатогранності сучасних галузей наукового знання і властивих їм понять існує ряд спільних ознак, які визначають

суть терміна як особливої мовної одиниці. Отже, основні *ознаки терміна. Системність.* Кожний термін входить до певної терміносистеми, у якій має термінологічне значення. За межами своєї терміносистеми термін може мати зовсім інше значення, пор: **ножиці** цін “розбіжність рівнів і динаміка цін у сфері міжнародної торгівлі на окремі групи товарів” і значення загальноживаного слова *ножиці.* *Точність.* Термін повинен якнайповніше й найточніше передавати суть поняття, яке він позначає: *короткотерміновий кредит, чекодавець.* Неточний термін може бути джерелом непорозуміння між фахівцями, тому іноді говорять, що науковці спершу домовляються про терміни, а вже потім приступають до дискусії. *Тенденція до однозначності* в межах своєї терміносистеми. Якщо більшість слів загальноживаної мови багатозначні, то більшість термінів - однозначні, що зумовлено їхнім призначенням. Проте повністю усунути багатозначність (найчастіше двозначність) з терміносистем не вдається. *Наявність дефініції.* Кожний науковий термін має дефініцію (означення), яка чітко окреслює, обмежує його значення. Так, дефініцією терміна *аудиторський висновок* є вислів “*документ, що містить результати аудиторської перевірки*”.

Професійні слова (професіоналізми) – це назви понять певної галузі виробництва, роду занять. За межами певного професійного середовища ці слова не завжди зрозумілі або не становлять інтересу. Наприклад, слова та словосполучення із мовлення шахтарів: *штрек, антрацит, терикон, видавати на гора* тощо. Значна частина професіоналізмів – неофіційні розмовні заміники термінів. Як утворюються професіоналізми? По-перше, завдяки вживанню слова загальнонародної мови у специфічному значенні, наприклад: *вікно* у мовленні вчителів (викладачів) – не заповнений між уроками (лекціями) проміжок часу; *човник* – деталь швейної машинки. По-друге, шляхом усічення основ слів на зразок “*кібер*” (*кібернетик*), “*термояд*” (термоядерна реакція); скорочення слів та словосполучень, як-от: *мехмат* (*механіко-математичний факультет*), *білоколоска* (*білоколосна пшениця*). Професійні слова можуть з’явитися на основі відомих шляхом префіксації та суфіксації. Це, наприклад, доукомплектувати, дообладнання (префікс *до-*), *недопромисел, недовносок* (префікс *недо-*), *пливучість, бойовитість* (суфікс *-ість*), *типаж* (суфікс *-аж*), *маршрутизація* (суфікс *-ація*). Де ж вживаються професіоналізми? Найчастіше в усному неофіційному мовленні людей певної професії. У писемному мовленні професіоналізми вживаються в науково-технічних професійних виданнях, призначених для фахівців (журналах, буклетах, інструкціях). Найбільше інформації професіоналізми несуть тоді, коли ними користуються фахівці. У практиці ділового спілкування треба бути обережними щодо їх уживання у службових паперах. Документ може перетворитися з офіційного в неофіційний або викликати непорозуміння, ускладнити ділові стосунки.

Контрольні запитання

1. З’ясуйте сучасні проблеми української термінології
2. Що таке терміни? Яка основна сфера їх використання?
3. Які основні вимоги ставляться до використання термінів?
4. Що таке професіоналізми? Схарактеризуйте особливості їх функціонування у різних стилях.

Література

[1,5,10, 12, 15, 16, 17, 18, 19]

Лекція 6

Тема. Стилiстичне використання морфологiчних засобiв мови. Iменник. Прикметник.

План

1. Особливостi стилiстичного використання категорiй роду iменникiв
2. Стилiстичнi особливостi форм числа та вiдмiнка iменникiв .
3. Прикметник. Якiснi та вiдноснi прикметники.
4. Повнiта коротнi форми прикметникiв.Ступенi порiвння прикметникiв.

Ключовi слова i термiни: iменник, рiд, число, вiдмiнок, прикметник, абрeвiатура, прикметники якiснi, вiдноснi, присвiйнi, ступенi порiвняння, вищий, найвищий ступiнь , контамінацiя

1.Особливостi стилiстичного використання категорiй роду iменникiв.Багато iменникiв чоловiчого роду – назв за професiєю, званням, посадою тощо – не мають паралельних форм жiночого роду: *анестезiолог, менеджер, столяр, металург, нотарiус, мовознавець, арбiтр, ректор, мер*. Нема вiдповiдникiв жiночого роду в усiх складених назвах посад, звань та iн.: *головний технолог, молодший спецiалiст, старший викладач, провiдний маркетинголог, асистент-стажист*.Є iменники жiночого роду, якi не мають вiдповiдникiв чоловiчого роду: *домогосподарка, покоiвка, праля*. Iнодi лексичнi значення спiльнокореневих слiв –назв осiб чоловiчої i жiночої статi не збiгаються: *друкар – друкарка, машинiст – машинiстка*.Якщо iменник чоловiчого роду вживають на позначення жiнки, але iм'я особи при цьому не називають, то узгоджене означення й присудок мають форму чоловiчого роду: *Аспiрант написав цiкаву працю*.Сполучення на кшталт *доцент Стецишина* вимагають, щоб присудок мав форму жiночого роду.Жiночий рiд мають слова: *авторка, аспiрантка, вихованка, дипломантка, дисертантка, кравчиха, поетеса, студентка, учениця* та iн.Лише жiночий рiд мають такi слова: *друкарка, покоiвка, праля, швачка* (на вiдмiну вiд *шевця*, який шиє лише взуття).*Рахiвниця* - прилад для лiчби (не фах).Рiд невiдмiнюваних абрeвiатур визначають за родом стрижневого ("опорного") слова: ЗОК (Захiдне оперативне командування), БЮТ, ЮНЕСКО (Органiзацiя об'єднаних нацiй з питань освiти, культури й науки), ОБСЄ (Органiзацiя з безпеки i спiвробiтництва в Європi), ЮНICEФ (Дитячий фонд ООН).

3.Прикметник. Якiснi та вiдноснi прикметники. Прикметником називається частина мови, що виражає ознаку предмета i вiдповiдає на питання який? яка? яке? чий? чия? чие? Наприклад: смiливий, щаслива, зелене, сестрин, батькова, братове. За характером ознаки, яку вони виражають, морфологiчними i словотворчими особливостями, прикметники подiляються на: 1)якiснi; 2)вiдноснi; 3)присвiйнi.Якiсними називаються прикметники, якi виражають такi ознаки предмета, що можуть виявлятися бiльшою або меншою мiрою: *кмiтливий юнак - кмiтлив-iший - най-кмiтлив-iший; добре серце - добрiше - най-добр-iше*.априклад: мамина казка, батькiв смiх, дiвоче обличчя, ведмежий барлiг.

4. Ступенi порiвнянп прикметникiв. В українській мові розрізняють два ступені порівняння — вищий і найвищий, які можуть виражатися простими (синтетичними) і складеними (аналітичними) формами. Ступені порівняння властиві тільки якісним прикметникам.І. Вищий ступiнь порiвнянняПроста форма вищого ступеня утворюється додаванням суфiксiв *-iш-* або *-и-* до основи чи кореня звичайного ступеня прикметника: *надiйний — надiйнiший, могутнiй — могутнiший, тонкий — тоншiй, довгий —*

довший. Кілька прикметників утворюють просту форму вищого ступеня порівняння суфлітивно (від іншої основи): *поганий* — *гірший*, *гарний* — *кращий*, *великий* — *більший*, *малий* — *менший*. Окремі прикметники утворюють паралельні форми вищого ступеня: *грубий* — *грубіший*, *здоровий* — *здоровіший*. Складена форма вищого ступеня утворюється поєднанням слів *більш*, *менш* і звичайної форми якісних прикметників: *більш дошкульний*, *менш важливий*, *менш вередливий*. Для деяких прикметників складена форма вищого ступеня (як і найвищого) є єдиною можливою: *більш винний*, *менш радий*, *більш роботящий*, *менш завидючий*, *менш вартий* і под.

II. Найвищий ступінь порівняння. Проста форма найвищого ступеня утворюється додаванням префікса **най-** до форми вищого ступеня: *найдобріший*, *найсмачніший*, *найкращий*, *найлегший*. Перед цим префіксом для підсилення якості вживаються частки *як*, *що*: *якнайшвидший*, *якнайкращий*, *щонайдорозжчий*, *щонайлегший*. Складена форма утворюється сполученням слів *найбільш*, *найменш* із прикметником звичайного ступеня: *найбільш зрозумілий*, *найменш зручний*. Складена форма найвищого ступеня, утворена за допомогою слова **самий** (*самий розумний*, *самий досконалий*), має в українській мові просторічний характер (у російській мові форми із словом **самий** — *самій умній*, *самий совершенній* — відповідають літературній нормі).

5. Помилки у вживанні форм ступеня порівняння. Порушенням літературної норми є поєднання вищого ступеня прикметника з родовим відмінком іменника без прийменника (*він дужчий тебе*, *яблука вища груші*) або вживання вищого ступеня із відносно-питальним займенником **чим** (*я спокійніший*, *чим ти*). Ці помилки виникають під впливом російської мови, в якій такі конструкції становлять літературну норму. Досить часто трапляються випадки контамінації (змішування) простої і складеної форм ступенювання: *більш легший*, *найбільш легший*, *більш простіший*, *найбільш простіший*. Літературними є форми: *більш легкий*, *легший*, *найбільш легкий*, *найлегший*, *більш простий*, *простіший*, *найбільш простий*, *найпростіший*. Поширеною помилкою є неправильне узгодження простої форми вищого ступеня, як-от: *Мій брат вище, ніж: ти; Валя стала набагато серйозніше; Ці яблука дешевше від тих*. У цих реченнях потрібно вжити форми *вищий*, *серйозніша* (*серйознішою*), *дешевші*, оскільки в українській мові проста форма вищого ступеня має категорії роду, числа, відмінка і має узгоджуватися за ними, наприклад: *Гарячіше сонце в нашому дитинстві, ласкавіше, голубіше, ближче небо, золотіші зорі, різноманітніший, цікавіший, багатіший увесь широкий світ* (С. Васильченко).

Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте нормативно-стилістичне використання іменників у категоріях роду, числа і відмінка.
2. Охарактеризуйте граматичні особливості оформлення звертання.
3. Які форми прикметника стилістично найвиразніші?
4. Які особливості ступенювання якісних прикметників, уживаних у діловій мові?

Література

[3, 6, 10, 11, 12, 13, 15, 19, 22, 29, 30]

Лекція 7

Тема. Граматична стилістика та її одиниці у діловому мовленні мовленні (числівники, займенники, дієслово та його основні граматичні форми, прислівники та службові слова).

План

- 1.Числівник. Особливості правопису і вживання граматичних форм, відмінювання. Стилiстичнi функцiї числiвникiв.
- 2.Використання займенникiв дiловому мовленнi.
- 3.Дiєслово. Використання особових форм дiєслова.
- 4.Стилiстичне використання дiєприкметникiв та дiєприслiвникiв в дiловому мовленнi.
- 5.Стилiстичнi особливостi службових частин мови, помилки при їх використаннi у текстах документiв.

Ключові слова і терміни : числівник,збірні,морфологічні, синтаксичні ознаки.займеєник,дієслово, особові форми дієслова,інфiнiтив, дiєприкметник. дiєприслiвник, службові частини мови.

1.Числівник. Особливості правопису і вживання граматичних форм, відмінювання. Стилiстичнi функцiї числiвникiв. Синонiмiя конструкцiй з числiвниками.В усiх стилях сучасної української лiтературної мови числiвники вживаються по-рiзному. Збiрнi числiвники вживаються:з iменниками чоловічого роду, а також з iменниками «спiльного» роду: троє друзiв, четверо студентiв, п'ятеро громадян,iз займенниками ми, ви, вони: їх було семеро, нас було двоє; з iменниками IV вiдмiни (назвами тварин): трос ведмежат, четверо телят;з множинними iменниками: двоє ножиць, троє окулярiв.Збiрнi числiвники не вживаються:з iменниками на позначення осiб жiночої статi, нелiтературним є поєднання: п'ятеро жiнок, троє робiтниць;з назвами неiстот, просторiччям вважаються поєднання: четверо столiв, трос книг;з назвами, що позначають дорослих тварин, нелiтературними вважаються словосполучення: двоє левiв, трос лисиць.*Увага!*Не сполучаються iз збiрними числiвниками iменники на позначення високих та офiцiйних осiб: сполучення на зразок п'ятеро президентiв, троє професорiв вважаються усно-розмовними й у лiтературнiй мовi не вживаються.Числiвники, якi означають парнiсть (обидва, обидвi, обоє) частiше вживаються в розмовному та художньому стилях (Обидва мовчали). У певних сполученнях вони використовуються в публiцистичному i в науковому стилях: в обох випадках, в обох експериментах. Збiрнi числiвники не можуть входити до складених. Тому при поєднаннi складених числiвникiв, якi закінчуються на два (три, чотири), з множинними iменниками та iменниками IV вiдмiни, як-от: теля, лоша, курча використовуються лiчильнi слова голова, штука, пара, екземпляр, одиниця: двадцять двi пари окулярiв, сорок чотири екземпляри книг. Називаючи точний час, треба пам'ятати, що до 30 хв треба вживати прийменник на, а пiсля 30 хв – прийменник за. Наприклад: пiв на сьому (годину), п'ятнадцять (хвилин) на восьму(годину), за десять (хвилин) третя (година). Можна: чверть на сьому i чверть по шостiй, за двадцять сьома i двадцять до сьомої.

2. Стилiстичне використання займенникiв. Широке семантичне застосування та строкатiсть морфологiчних i синтаксичних ознак займенникiв зумовлюють рiзноманiтнiсть їх стилiстичних функцiй.Займенники *що, який, котрий* стосуються i людей i речей. Вони взаємозамiннi. Займенник *котрий* не властивий науковому i офiцiйно-дiловому мовленню. У складних реченнях з неоднорiдними пiдрядними слiд варiювати займенники. Росiйськi займенники *любой, другой* мають омонiмами в українськiй мовi прикметник (*любий*) i числiвник (*другий*). Мiжмовна омонiмiя є причиною вживання слiв *любий i другий* у невластивому їм значеннi. Отже, слiд розрiзняти вiдповiдники у двох мовах:Типовi помилки у мовностилiстичному використаннi займенникiв У текстах дiлового мовлення iснують застереження щодо використання окремих займенникiв з огляду на їх змiстове наповнення чи стилiстичне забарвлення, зокрема: Займенник *Ви* у стосунку до однiєї особи вживають в усному та писемному дiловому мовленнi для висловлення поваги, пошани, ввiчливостi до особи, якiй минуло 16 рокiв, до осiб, старших за посадою.У документах (заява, доповiдна записка, пояснювальна записка, наказах,

розпорядженнях, ділових листах та ін.) намагаються уникати особових займенників, напр.: Прошу дозволити (звільнити, допустити); Доводжу до Вашого відома; Наказую; Пропоную; Нагадуємо; Надсилаємо; Повідомляємо. У присутності тих, про кого йде мова, не слід вживати займенники *він, вона*. Краще у такій ситуації назвати особу на ім'я чи на ім'я та по батькові або використати слова *пан, добродій*. У діловому мовленні часто використовують займенник *ми*, коли хочуть уникнути категоричності тону, пом'якшити наказ, прохання, напр.: *Ми повинні дбати про авторитет нашої фірми*. Заміняють займенник *я* на авторське *ми* в науковому стилі з метою залучити слухача (читача) до участі в міркуваннях, напр.: *У процесі дослідження ми прийшли до таких висновків*. У діловому мовленні перевага віддається формі множини особових займенників. За українською мовною традицією займенник, який вказує на дійову особу, у реченні вживається в називному відмінку: *ми підписали*. У листах, запрошеннях тощо використовується в усіх відмінках увічлива форма займенників *Ви, Ваш, Ваша, Ваше. Ваші*, коли звертаються до однієї посадової особи.

3. Дієслово. Використання особових форм дієслова. Уживаючи ті чи інші форми наказового способу, слід ураховувати конкретну ситуацію, умови спілкування та норми мовного етикету. В актах, наказах, розпорядженнях, службових листах, інструкціях, дорученнях та под. Уживають неозначену форму дієслова (інфінітив). Але слід пам'ятати, що нормативною є форма на *-ти*, а не на *-ть*: *говорить – говорити*. Форми 2-ї особи однини, 1-ї та 2-ї особи множини дозволяють уникати форми *давайте* в наказовому способі. Обійтися без неї можна й за допомогою додаткових слів: *давайте проголосуємо-проголосуйте*. Уживати теперішній час на позначення майбутнього, якщо акцентується обов'язковість чогось: *Мітинг розпочнеться завтра об 11.00*. Надавати перевагу складеним формам дієслів недоконаного виду в майбутньому часі: *завтра відпочиватимемо – завтра будемо відпочивати*. Дієслово вибачаюся (*-ся*) має у своєму складі колишній займенник *ся*, що був формою від себе – *я*, порівняйте: *Збираюся (я збираю себе)*. Отже: *я вибачаюся (-ся) - вибачте мені*.

4. Стилiстичне використання дієприкметників та дієприслівників в діловому мовленні. Активні дієприкметники теперішнього часу сучасній українській мові невластиві. Слова із суфіксами *-уч-* (*-юч-*), *-ач-* (*-яч-*) звичайно є віддієслівними прикметниками, які вказують не на дію, а на постійну ознаку: *правлячий (режим), квітучий (сад), пекучий (біль), родючі (поля), блискуча (поверхня), лежачий (камiнь) та ін.* Свідченням переходу цих слів до прикметників є втрата здатності керувати іменниками. Слова на зразок *радіючий, голосуючий, малюючий, співаючий, їдучий, бажуючий* тощо є штучними утвореннями. Іншими словами, таких слів у сучасній українській літературній мові просто немає. При перекладі з російської мови активні дієприкметники теперішнього часу відтворюються підрядними означальними реченнями; дієприкметники, що перейшли у прикметники та іменники, заміняються відповідними частинами мови, як-от: *ведучий - який (що) веде, провідний; вступаючий - який (що) вступає, вступник; движущийся - який (що) рухається, рухомий; заведуючий - який (що) завідує, завідувач; красящий - який (що) фарбує, барвний, фарбувальний; начинающий - який (що) починає, початківець*;

5. Стилiстичні особливості службових частин мови, помилки при їх використанні у текстах документів. У більшості випадків вибір прийменника визначається традицією, наприклад: *їхати на Кавказ – їхати у Крим, відпочивати у санаторії – відпочивати на туристичній базі, у вихідні – на цьому тижні* тощо. Досить часто у мовленні трапляються неправильні прийменникові конструкції, як-от: *вітер п'ять метрів на секунду, враження про виставу, дотичний з проблемами, застерігати про небезпеку, знатися в кулінарії* (замість нормативних словосполучень: *вітер п'ять метрів за секунду, враження від вистави, дотичний до проблем, застерігати від небезпеки, знатися на кулінарії*). Уживаючи прийменники, важливо враховували їх стилістичну характеристику. Так, прийменники внаслідок, у зв'язку з, згідно з, відповідно до, у справі, у питанні, по лінії властиві діловому мовленню, сфера функціонування прийменників

проміж, побіч, насупроти, попри обмежена розмовною мовою. Іноді стилістично розрізняються конструкції з нейтральними прийменниками, наприклад: *алергія до ліків, алергія на ліки (нейтр.) — алергія від ліків (розм.)*. Поширеною помилкою є вживання прийменникових конструкцій замість безприйменникових і навпаки: *зрікатися від ідеалів (замість зрікатися ідеалів), відступитися ідеалів (замість відступитися від ідеалів)*. Недоліком є нагромадження у вузькому контексті однакових прийменників, як-от: *На наступному тижні на честь свята на сценах театрів, на відкритих майданчиках, на Центральному стадіоні відбудуться найрізноманітніші концерти, на які ми запрошуємо киян і гостей нашої столиці (реклама в київському метр*

Контрольні запитання

1. Яку роль у ділових документах відіграють числівники?
2. Наведіть приклади поєднання числівників з іменниками.
3. Які часові форми дієслова переважають у ділових документах?
4. В чому полягає специфіка дієслівного керування?
5. Які форми займенників не вживаються в офіційно-діловому стилі ?
6. Які труднощі виникають при перекладі українською мовою прийменникових конструкцій?

Література

[3, 6,10,11, 12, 13,15, 19, 22, 29, 30]

Лекція 8

Тема. Стилiстичнi можливостi синтаксису в дiловому мовленнi

План

1. Стилiстика простого речення. Порядок слiв у реченнi. Узгодження пiдмета з присудком.
2. Стилiстичнi можливостi вiдокремлених членiв речення, вставних iвставлених конструкцiй, однорiдних членiв речення.
3. Стилiстичнi можливостi складних речень.
4. Способи передачi чужої мови в дiловому мовленнi.

Ключові слова і терміни: *прямий порядок слів у реченні, зворотний порядок слів у реченні, узгоджене означення, неузгоджене означення, обставина, вiдокремлені члени речення, вставні речення, вставлені конструкції, однорідні члени речення.*

1. Стилiстичнi властивостi порядку слiв у реченнi.

Прямий порядок слів - це стилістично нейтральне розташування членів речення. Непрямий, зворотний порядок слів, або інверсія, - це стилістично активне розташування членів речення. В українській мові є т.зв. вільний порядок слів, тобто всі члени речення можуть міняти своє місце. Проте переміщення членів речення спричиняє зміни синтаксичні, змістові та стилістичні. Тобто порядок слів виконує такі функції: Порядок

слів в українській мові найчастіше виконує стилістичну функцію. Будь-який зворотний порядок слів у тексті має бути функціонально, стилістично, естетично виправданим. Невиправдана інверсія призводить до стилістичних помилок, до спотворення змісту речення. *Здебільшого ознаки прямого порядку слів такі:* підмет передує присудкові; узгоджене означення передує означуваному слову, а неузгоджене стоїть після слова, якого стосується; додаток стоїть після слова, якого він стосується; обставини залежно від значення та способу вираження можуть стояти перед словом, з яким пов'язуються, і після нього.

У простому реченні найбільше змістове навантаження має слово, що стоїть на початку (за інверсії) або в кінці речення. *Типові помилки в стилістичному використанні порядку слів:* Неврахування того, що з переставлянням окремих слів виникають небажані відтінки в значенні та в стилістичному забарвленні висловлювання: *Чимало нарікань у жителів області є на роботу наших автотранспортних підприємств.* Неврахування того, що від місця вставних слів, часток у реченні залежить зміст, стилістичне забарвлення висловлювання: *Він, нажаль, був здоровим лише протягом року.* Узгоджене означення за прямого порядку слів стоїть перед означуваним словом. Постпозицію узгодженого означення використовують без експресивно-стилістичного забарвлення в термінах назвах товарів за класифікації об'єктів (іменник позначає родові поняття, а прикметник видову ознаку): *Кульбаба жовта; Цегла лицьова, рядова, архітектурно-оздоблювальна.* За наявності кількох означень на першому місці стоїть означення-займенник. *Неузгоджене означення* ставлять після означуваного слова. Проте в мові узвичаєні звороти, в яких неузгоджене означення завжди стоїть перед означуваним словом: *гвардії лейтенант.* Додаток звичайно стоїть після слова, яке ним керує. Якщо є кілька додатків, то прямий передує іншим: *Ти маєш узяти олівець у Наталі.* Непрямий додаток особи в Д.в. здебільшого стоїть одразу після слова, яке ним керує, тобто передує навіть прямому додаткові: *Степан розповідав нам анекдоти.* Обставини способу дії, виражені якісними прислівниками, здебільшого передують присудкові: *Андрій весело проводжав її очима.* Ці обставини, виражені іменниками, за прямого порядку слів стоять після присудка: *Андрій поглянув на неї з веселим подивом.* Інші обставини можуть стояти перед присудком і після нього. *Вставні слова* вільно розміщують у реченні, але відтінок висловлювання змінюється залежно від місця вставного слова (якщо воно стоїть на початку речення, то стосується цілого речення): *Мабуть, я прийду сьогодні пізно ввечері. Я, мабуть, прийду сьогодні пізно ввечері. Я прийду, мабуть, сьогодні пізно ввечері. Я прийду сьогодні, мабуть, пізно ввечері. Я прийду сьогодні пізно, мабуть, увечері.*

2. Стилiстичнi можливостi видокремлених членiв речення, вставних iвставлених конструкцiй, однорiдних членiв речення

Вставні речення є втіленням думки, що формується стрибками, поступовим додаванням деталей, кожна з яких оформляється начебто самостійно і механічно чи напівмеханічно приєднується до попереднього мовного цілого, вливаючись у нього або руйнуючи його. У науковому і діловому стилях вживаються лише ті з них, що вказують на порядок викладу думок і характер зв'язку між ними, а також ті, що показують ступінь реальності дії: «*Отже*, рівень художності літературного твору залежить, *по-перше*, від того, як глибоко проник письменник у суть відображуваного явища, як він володіє матеріалом, оскільки образ є узагальненням, результатом пізнання. Рівень художності залежить, *по-друге*, від ідейної, суспільної позиції автора і висоти його естетичного ідеалу, оскільки образ є естетичним ствердженням або запереченням певних явищ дійсності. Визначення поняття художності, *таким чином*, повинно охоплювати всі сторони художнього твору, діалектику зв'язків його змісту і форми. Задовільним, на нашу думку, могло б бути таке визначення: художність — це правдивість, повнота й естетична переконливість образного відображення типових явищ дійсності» (М. Шамота). Вставлені слова, словосполучення і речення різних типів — уточнюючі, доповнюючі і пояснюючі — належать до розмовної

мови і мови художньої літератури. За своїм характером вони не можуть зустрічатись у мові діловій і науковій, бо з'являються, як правило, начебто несподівано і для того, хто говорить, і для того, хто слухає, а такого не може бути ні в діловій, ні в науковій мові з їх чіткою логічною побудовою речень і стрункою системою підпорядкування частин. При використанні однорідних членів речення треба враховувати їх значеннєву співвіднесеність. Однорідними членами речення не можуть бути слова, які виражають родові та видові поняття, як у реченні: *На другому поверсі універсаму можна придбати найрізноманітніші парфумерні вироби, освітлювальні прилади, господарські товари, іграшки, засоби для догляду за шкірою, шампунь, зубну пасту тощо.* Поняття *парфумерні вироби* включає поняття *шампунь, зубна паста, засоби догляду за шкірою*, тому об'єднання їх в один ряд є неправильним. Тобто *однорідні* члени речення мають позначати *однорідність*, а не простий перелік.

Контрольні запитання

1. Які типи речень найчастіше вживаються у текстах офіційно-ділового стилю?
2. Щотаке прямий і непрямий порядок слів у реченні?
3. Назвіть типові форми вираження присудків у текстах офіційно-ділового стилю
4. Яка роль віддієслівних іменників у ділових паперах?
5. Коли слід уживати безособові конструкції на –но, -то?
6. Що таке однорідні члени речення ? Які помилки трапляються при використанні однорідних членів речення?
7. Назвіть різновиди синтаксичних помилок.

Література

[3, 6,10,11, 12, 13,15, 19, 22, 29, 30]

Список використаних та рекомендованих джерел

- 1 Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо / Борис Антоненко-Давидович. – 3-тє вид., стереотипне. – Київ: Наукова думка, 2010.
2. Бутенко Л. В. Мовлення ділових людей на нарадах, засіданнях, зборах / Л. В. Бутенко. – Алчевськ: ДГМІ, 2003. – 253 с.
3. Глущик С.В. Сучасні ділові папери: [навч. посібник] / О.В. Глущик, С.В. Дияк, С. В. Шевчук. — Київ: А.С.К., 2003. – 400с.
4. Гриценко Т. Б. Українська мова за професійним спрямуванням : [навч. посібник] / Т. Б. Гриценко. – Київ: ЦУЛ, 2010. – 624 с.
5. Дудик П. Стилїстика української мови. – К: ВЦ "Академія", 2005.–368с.
6. Загнїтко А. П. Українське ділове мовлення. Фахове і нефахове спілкування / А. П. Загнїтко, І. Г. Данилюк. – Донецьк: БАО, 2010. – 480 с.
7. Зубков М. Сучасна українська ділова мова : [навч. посібник] / М. Зубков. – Харків: ФОП Спївак Т.К., 2009. – 400 с.
8. Коваль А.П. Культура ділового мовлення. Вид.3-тє.–К.,1982.– 287с.
9. Комова М. В. Складання ділових документів: Навч.посібник/Національний університет «Львівська політехніка», Інститут гуманітарних тасоціальних наук.– Львів, 2007.– 176с.
10. Кравець Л. В. Стилїстика української мови: практикум: навч. посіб. /За ред. Л.І. Мацько. – К. Вища шк., 2004.– 199.
11. Мацьок З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування: [навч. посібник]. – 2-е вид. – Київ: Каравела, 2008. – 352с.
12. Мацько Л. І. та ін. Стилїстика української мови: Підручник/ Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. – К.: Вища шк., 2003.– 462с.
13. Мозговий В. І. Українська мова у професійному спілкуванні. Модульний курс: [навч. посіб. для студентів ВНЗ] / В. І. Мозговий . – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 592с.
14. Мозговий В.І. Українська мова у професійному спілкуванні: [навч. посібник].– Київ: Центр учбової літератури, 2008. - С. 19-31.
15. Мацько Л. І. та ін. Стилїстика української мови: Підручник/ Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. – К.: Вища шк., 2003.– 462с.
16. Пентилюк М. І. Культура мови і стилїстика.–К.,1994.–240с.
17. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль. – К.,1976.–287с.

18. Пономарів О. Стилїстика сучасної української мови. –Тернопіль.: Навчальна книга: Богдан, 2000.–248с.
19. Пономарів О. Культура слова: Мовностилїстичнї поради: Нач. посїбник.–К.: Либїдь, 2001.–240с.
20. Палеха Ю. І. Органїзація сучасного дїловодства: [навч. посїб. для ВНЗ] / Ю. І. Палеха. – Київ: Кондор, 2007. – 194 с.
21. Пентилюк М. І. Дїлове спїлкування та культура мовлення (CD): [навч. посїб.] / М. І. Пентилюк, І. І. Марунич, І. В. Гайдаєнко. – Київ: ЦУЛ, 2011. – 224 с.
22. Полюга Л.М. Словник українських синонїмів і антонїмів. – Київ: Довїра, 2007.
23. Тлумачний словник української мови. / Укладачі: Ковальова Т.В., Коврига Л.П. – Харків, 2005.
24. Українська дїлова і фахова мова: практичний посїбник на щодень: [навч. посїб. для ВНЗ / за ред. Гїнзбурга М.Д.]. – Київ: Фїрма "ІНКОС", Центр учбової лїтератури, 2007. – 672 с.
25. Українська мова за професїйним спрямуванням. Практикум : [навч. посїб. для ВНЗ] / за ред. Симоненко Т.В. – Київ: ВЦ "Академїя", 2009. – 272 с. – (Альма-матер).
26. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. Потебнї. – Київ: Наукова думка, 2019.
27. Унїверсальний довідник з дїлових паперів та дїлової етики. – Київ: Довїра, 2003. – 623 с. – (Бїбліотека державного службовця).
28. Унїверсальний довідник з дїлових паперів та дїлової етики. – Київ: Довїра, 2010. – 630 с.
29. Шевчук С. В. Дїлове мовлення. Модульний курс: [пїдручник] / С. В. Шевчук. – Київ: Арїй, 2007, 2009. – 448 с.
30. Шевчук С.В. Українська мова за професїйним спрямуванням : [пїдручник] / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – Київ: Алерта, 2010. – 696 с.
31. Шевчук С.В. Росїйсько-український словник дїлового мовлення. Русско-український словарь деловой речи. – Київ: Вища школа, 2008. – 487 с.

Інтернет-ресурси

<http://www.archives.gov.ua/Publicat/Manuals/dicta-v.php>
http://olga-solom.blogspot.com/p/blog-page_6.html
<http://www.litopys.org.ua>
<http://www.mova.info>
<http://www.novamova.com.ua>
<http://www.pereklad.kiev.ua>
<http://www.pravopys.net>
<http://www.r2u.org.ua>
<http://www.rozum.org.ua>

Навчально-методичне видання

Укладач:
Прокопович Л. С.

Стилістика ділового мовлення: конспект лекцій для здобувачів ОС Бакалавр спеціальності 029«Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»/ укладач Л.С. Прокопович –Мукачево:МДУ, 2021.- с(д. а.)

Тираж 10 пр.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 6984 від 20.11.2019 р
Редакційно-видавничий відділ МДУ,

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>